

Дем'янчук О.І.,

к.е.н., доцент Національного університету "Острозька академія"

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті автор розкриває проблеми дослідження економічної природи поняття соціального капіталу, проводить методологічний аналіз сутності досліджуваної категорії та окреслює основну функцію соціального капіталу як елемента економічного розвитку. У ході дослідження розкрито ідею пов'язати соціальний капітал не лише з підвищенням ефективності діяльності урядів, а й з економічних розвитком суспільства.

In the article the author finds out the problems connected with the investigation of the economic nature of social capital's concept, analyses methodologically the essence of this category and outlines the main function of social capital as an element of economic development. In the research the authors explains the idea to connect social capital not only with government activity's efficiency improvement but also with the economic development of the society.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

В економічній літературі мають місце найрізноманітніші трактування та підходи до визначення сутності категорії "соціальний капітал". І хоча цей термін тільки наприкінці 90-х років ХХ ст. став широко вживаним у науковому обігу, більшість зарубіжних економістів стверджують, що час його виникнення 12-15 років тому [1-8]. У переважній більшості праць Р. Джекмана, Р. Міллера, П. Деккера, Я. Торелома, Е. Пассі ця категорія аргументовано набуває "політичності", а тому, "соціальний капітал" переважно активно використовують у різних наукових соціальних дисциплінах та в громадській політиці. Саме тому, на сьогодні виникла необхідність обґрунтувати економічний зміст цієї категорії та довести, що соціальний капітал є елементом сталого економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Ідею пов'язати соціальний капітал не лише з підвищенням

ефективності діяльності урядів, а й з його економічних розвитком та економічною діяльністю започаткували і розвинули такі зарубіжні дослідники: П'єр Бурдьє, Джеймс Колман, Роберт Патман, Френсіс Фукуяма [1-6].

В Україні дослідження питання визначення сутності та розвитку категорії соціального капіталу знаходиться на початковому етапі. Вперше евристичну цінність цієї категорії розглянула Антоніна Колодій, економічну сутність соціального капіталу у своїх працях проаналізував Веніамін Сікора [7, 8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Основною метою означеної статті є визначення економічної сутності категорії "соціальний капітал" та обґрунтування його як елемента сталого економічного розвитку. Для досягнення результату необхідно провести методологічний аналіз сутності досліджуваної категорії та окреслити основну функцію соціального капіталу як елемента економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У ході методологічного дослідження становлення сутності категорії "соціальний капітал" нами було визначено, що більшість вчених: економістів, політологів, соціологів – розкривали зміст цієї категорії з точки зору своєї галузі знань, хоча тісно переплітали її з економічним розвитком країни чи регіону.

У другій половині ХХ ст., у зв'язку з виявленням специфічних форм соціального знання, відбувається розширення та поглиблення змісту поняття "капітал": наприкінці 80 х років ХХ ст. виникають такі його теоретичні варіанти, як "людський капітал" та "соціальний капітал". При цьому "людський капітал" розглядається як система індивідуальних знань, вмінь та навичок, а "соціальний капітал" визначається як засвоєння сукупності норм, правил та зв'язків соціально-економічної поведінки, що виступають і як сприятливий елемент зовнішнього середовища для економічного суб'єкта, і як результат його соціально-економічної поведінки.

Роберт Патман, у 1993 році обґрунтовуючи концепцію "соціального капіталу", визначив основні його складові: моральні принципи і норми, соціальні цінності (особливо, довіра) та мережа соціальної інфраструктури, завдяки якій члени суспільства можуть більш ефективно співпрацювати [1, с. 2]. Розкриваючи економічний зміст категорії, Р. Патман вказує, що соціальний капітал – це своєрідний ресурс, який дозволяє людині завдяки долученню до соціальних зв'язків одержувати певні переваги та нові можливості для реалізації своїх шансів. Подібно до економічного капіталу соціальний капітал можна

обмінювати на інші ресурси (наприклад, владу, престиж, фінанси), з вигодою використовувати в різних ситуаціях і множити за рахунок участі в соціальних мережах. В основі цієї категорії лежить концепт довіри – феномен, що сприяє впорядкуванню соціального життя, легітимації соціальних відносин. На думку вченого, соціальний капітал – це спільні знання, інформація, моделі взаємодії, що їх група громадян застосовує в процесі якої-небудь продуктивної діяльності [2, с. 205]. У соціальному капіталі знаходять свій вираз норми та цінності соціальних груп, які дають змогу їх учасникам діяти ефективніше, переслідуючи власні цілі. Безсумнівно, що механізми, завдяки яким громадська активність і соціальні зв'язки дають такі результати – кращі школи, швидший економічний розвиток, високий рівень інвестицій в освіту та ефективна діяльність уряду – мають складну структуру. Аналогічно до понять фізичного і людського капіталу – засобів і умінь, які підвищують індивідуальну продуктивність – “соціальний капітал” стосується рис соціальної організації, як-от мережі, норми і соціальне довір'я, що полегшують координацію і співпрацю задля взаємної вигоди. Відомий філософ Ф. Фукуяма виводить, що соціальний капітал необхідний для успіху кожної країни в сфері глобального економічного і політичного устрою. У праці “Соціальний капітал і світова економіка” автор бачить економічну функцію соціального капіталу у зменшенні трансакційних витрат, пов'язаних із формальними механізмами координування, наприклад, контрактами і бюрократичними процедурами. Ф. Фукуяма підкреслює, що координація, заснована на неофіційних нормах, залишається важливою складовою сучасних економік, і понад те, її роль стає більш значущою, оскільки ускладнюється природа економічної діяльності та технологій. Через доволі високу вартість багатьох послуг контроль за їх наданням доцільніше здійснювати шляхом застосування професійних стандартів, а не формальних механізмів. До того ж формальний обмін інтелектуальними технологіями в межах діяльності економічних суб'єктів призводить до високих витрат. Фактором їх зменшення дедалі частіше виступає підвищення ролі довіри в неформальних відносинах [4, с. 92].

У західних країнах інтерес до сутності соціального капіталу, його вимірювання й методів його нарощування різко зріс, особливо після того, як стало зрозуміло, що реалізація ефективної політики економічного зростання й створення економіки знань вимагає високого ступеня вміння людей і різних їх груп і співтовариств, зокрема політичних партій, співпрацювати задля

досягнення спільної мети. Соціальний капітал слід розглядати як особливий суспільний ресурс (капітал), що, взаємодіючи з іншими видами капіталу (природним, економічно створеним і людським) у контексті культурних, політичних, інституційних і регуляторних умов, сприяє стабільності та динамізму економічного зростання [6].

За визначенням ОЕСР, соціальний капітал – це комплекс суспільних мереж, підтримуваних на основі неформальних цінностей, норм і понять, які поділяють члени соціальних груп і співтовариств, що створює між ними критичну масу довіри й соціальної підтримки, ефект співпраці та взаємодії, загальні цілі й цінності громадянського суспільства [5].

Порівняльні емпіричні дослідження у країнах з перехідною економікою засвідчили, що високий рівень довіри й участь населення у громадських організаціях сприяє у довготривалій перспективі економічному зростанню завдяки полегшенню передачі інформації, зниженню затрат на примус і контроль [6]. Соціальний капітал, на думку В. Сікори, стає головним напрямом економічного мислення в сфері економічного розвитку і фактично формується як нова парадигма. Автор вказує, що соціальний капітал фактично складає 78 % в сукупному багатстві розвинених ринкових економік. Соціальний капітал виробляє те, без чого не може існувати ринкова економіка – довіру між людьми.

Виходячи із методологічних досліджень, складається думка, що сьогодні більшість вітчизняних та зарубіжних вчених досить активно досліджують різні аспекти соціального капіталу. І зокрема, зупиняються на дослідженні його впливу на економічний розвиток, умови життя, здоров'я, освіти, навколишнє середовище, приплив інвестицій, розвиток інформаційних технологій та ін. – такі теми в центрі уваги аналітиків, що співпрацюють зі Світовим банком, Європейським банком реконструкції і розвитку, Міжнародним валбанку, соціальний капітал – це інститути, відносини і норми, що формують, якісно та кількісно, соціальні взаємодії в суспільстві. Останнім часом з'являється усе більше доказів, що соціальна взаємодія служить визначальним чинником економічного процвітання і сталого розвитку суспільства. Соціальний капітал – не просто сума інститутів, що підтримують суспільство, а скоріше “клей”, що утримує разом різні його частини. Соціальний капітал складається, насамперед, з горизонтальних зв'язків між людьми і включає соціальні мережі (сукупність суспільних і неформальних об'єднань, інтерперсональні зв'язки – особисті,

сімейні, ділові) та відповідні норми, що впливають на продуктивність і добробут різних співтовариств. Як вказує Р. Пармен, соціальний капітал забезпечується ефективність функціонування суспільства, полегшується координування дій, стимулюється розвиток спонтанної кооперації [2, с. 204]. Ф. Фукуяма виводить соціальний капітал з культури співпраці [4, с. 94]. Для нього високий рівень соціального капіталу – це неофіційна норма, що сприяє взаємодії між індивідуумами і є необхідною умовою високорозвинутого ринку та ліберальної демократії в суспільстві. Тобто, до соціального капіталу мають відношення ті фактори, що створюють можливість виникнення і розвитку соціальних зв'язків і забезпечують їхнє збереження. Природні ресурси і технології, використовувані державою або окремою фірмою, можуть не змінюватися, а її соціальний капітал може рости в міру розширення соціальних зв'язків та зміцнення іміджу як окремої фірми, так і суспільства в цілому.

Досліджуючи країни з високим рівнем соціального захисту, а саме шведську державу, соціальний капітал, можна трактувати як процес, за якого людські можливості переходять у місцеві ініціативи для створення кращих життєвих умов на певній території. Цікаво, що ця країна з високим рівнем розвитку зрозуміла, що саме завдяки соціальній економіці можна знайти ефективні управлінські рішення. Питання не в тому, кажуть шведи, скільки робочих місць буде створено, а в тому, де ці місця будуть створені і наскільки задоволена потреба населення в них. Місцева влада області Варmland, як пише "Урядовий кур'єр", стверджує, що таким чином отримує частину доданої вартості у формі збільшеної ділової активності [9]. Саме тому вона визначила соціальну економіку одним з шести пріоритетів. Отож, шведська держава з метою подолання кризових явищ в економіці не кинулась до міжнародних фінансових організацій за позичками, а взялася до активізації саме соціального капіталу – загальних знань, інформації, зміцнення "живої матерії" громад. З непохитною вірою в те, що саме соціальна єдність у формі соціального капіталу є необхідною передумовою економічного процвітання суспільства і стійкого розвитку. Тому, пропагуючи ідею активізації соціального капіталу, держава простягає руку допомоги соціально активним громадянам, надає їм можливість знайти себе в суспільно корисній справі і забезпечити сталий економічний розвиток суспільства в цілому. Як найбільш дорога складова соціального капіталу, довіра необхідна в першу чергу для заможності країни загалом. У суспільстві з високим рівнем довіри звичайно вищий рівень

визнання публічної влади, а отже, нижче витрати на підтримку порядку. Інституціональна реформа, що впливає за змінами макроекономічних умов, проходить більш гладко, тому що скорочуються витрати на вирішення соціальних конфліктів. У багатьох країнах третього світу з низьким рівнем довіри людям не достатньо елементарних інституціональних гарантій, які б захищали політиків від експлуатації і свавілля. Єдиним засобом захисту своїх інтересів залишається запеклий опір або навіть громадянська війна. Що стосується стосунків роботодавців з найманими працівниками, то у цих країнах практично ще не створена цивілізована система трипартизму, в якій держава виступає гарантом конституційних прав своїх громадян у цих відносинах.

Висновок. Отже, виходячи із сутності досліджуваної категорії, можна стверджувати, що соціальний капітал є завжди продукт організованої взаємодії, тому він має громадську, а не індивідуальну природу. Соціальний капітал – це спільні знання, інформація, моделі взаємодії, що їх група громадян застосовує в процесі будь-якої продуктивної діяльності. Соціальний капітал, як зазначалось, сприяє зміцненню "живої матерії" громади і часто, як побічний продукт інших видів діяльності, сприяє побудові взаємної поінформованості, довіри та міжособистісної солідарності. Для володіння соціальним капіталом людина повинна бути зв'язана з іншими, а ці "інші" є фактичним джерелом його переваги. По-друге, соціальний капітал як елемент функціонування організованої суспільної системи не може знаходитися в приватній власності, тобто він є суспільним благом і належить усім членам громадянського суспільства разом, і є важливим елементом економічного сталого розвитку суспільства. Найважливішими завданнями для формування і розвитку соціального капіталу в Україні є:

- реформа державної системи влади з метою кардинального поліпшення якості його регулятивних функцій;
- викорінювання корупції, що стримує економічне зростання, руйнує основи ринкових механізмів і суспільної моралі, зводить до нуля проведені реформи, руйнує основи людського капіталу й призводить до неефективного використання природних ресурсів країни;
- посилення ролі громадянського суспільства на всіх його рівнях: від локального до загальнонаціонального.

Література

1. Putnam R. Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy. – Princeton: Princeton University Press, 1993. – 45 p.
2. Патман Р.Д., Леонарді Р., Нанетті Р.Й. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії. – К., 2001. – 346 с.
3. Виступ на семінарі “Финансовая и законодательная основа деятельности негосударственных, некоммерческих организаций”. – 2000. – // www.civic-initiatives.org.ua/9/7.htm
4. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy // Foreign Affairs. – Volume 75, September-October, 1995. – P. 89-103
5. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / Ed. By J.G. Richardson. – N.Y.: Greenwood, 1985. – P. 248
6. Raiser M., Haerpfer C., Nowotny T., Wallace C. Social capital in transition: a first look at the evidence // European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper. 2001. № 61
7. Громадянське суспільство та соціальні перетворення в Україні: Тези наукової конференції ЛНУ ім. І. Франка. 13-15 грудня 2001 р. – Львів, 2001. – С. 54-55
8. Сікора В. Виступ на круглому столі “Безпека економічних трансформацій” / У кн.: Від соціального забезпечення до соціальної політики: Зб. ст. за ред. Я.А. Жаліла. – К.: Сатсанга, 2001. – 100 с. (Сер. “Безпека економічних трансформацій”, Вип. 16) // www.niss.gov.ua/kio/Table/Jalilo16/022.htm
9. “Урядовий кур’єр” 2004.07.23